

КУЛЬТУРА ЯК СВІТ УТІЛЕНИХ ЦІННОСТЕЙ

Розглядається культурний простір як цінність та національне надбання.

Ключові слова: *культурна спадщина, культурний простір, культурогенез.*

Рассматривается культурное пространство как ценность и национальное достояние.

Ключевые слова: *культурное наследие, культурное пространство, культурогенез.*

We discuss the cultural space as a value and a national gain.

Key words: *cultural heritage, cultural space, genesis of culture.*

Прискорення темпів модернізації суспільства зумовлює зміни у світі цінностей, і система гуманітарної освіти здатна підготувати молоду особистість до зустрічі з майбутнім. Володіння інформацією набуває значення «нової власності», яка змінює характер політичних, економічних, моральних відносин. На цій основі формується новий пласт сучасної цивілізації зі своїми вимогами до професійної компетентності та духовного світу особистості [1].

Культура людства багата і багатогранна. Вона виникла на стародавніх стадіях розвитку суспільства і нерозривно пов'язана з його історією. Найважливішою ознакою культури є її «всепроникливість», обов'язкове її введення в усі сфери життя суспільства і особистості [2]. Тому головне завдання культури — постійно сприяти духовному розвитку людини, усебічному розкриттю її талантів, здібностей. Створюючи різноманітний світ культури людина одночасно розвиває свої творчі сили, формує свою духовну сутність. Можна сказати, що людина — критерій культури. У духовній діяльності здійснюється процес самореалізації людини, коли на основі опанування історичної спадщини світової та вітчизняної культури, виховання і освіти створюються духовні цінності, розвиваються здібності до праці, освіти, творчості та спілкування. Нині розвиток культури набуває особливого значення [3]. Збереження культурної спадщини, бережливе ставлення до природних багатств, підтримка самотутніх культур різних народів, установлення контактів з метою взаєморозуміння та збагачення культур, розвиток духовних інтересів — усе це глобальні проблеми, які потребують об'єднання зусиль і енергії політиків, діячів культури, кожної людини. Не секрет, що від рівня культури суттєво залежать успішна реалізація соціальних

проектів і реформ оновлення суспільства, мир і злагода в міжнаціональних відносинах, удосконалення якості життя людей.

Реалістичний аналіз стану культури в нашому суспільстві дозволяє стверджувати, що з багатьох проблем найскладнішою є проблема дефіциту культури. Це викликає особливу тривогу, оскільки засвідчує глибоку духовну кризу, втрату ціннісних орієнтирів, моральну роз'єднаність, поширення пороків та жорстких міжнаціональних конфліктів, агресивності і ворожості, вульгарності та втрату моральності, духовну деградацію людини. Дефіцит культури виявляється в обмеженості духовних потреб, примітивності та душевній невихованості, утилітаризмі та соціальні апатії, відсутності справжньої інтелігентності, в націоналістичних забобонах та анархічній уседозволеності.

Необхідне піднесення духовних сил, які сприятимуть гуманному оздоровленню суспільства, зміні духовної атмосфери, заохоченню талантів, розвитку індивідуальності.

Низька культура негативно відбивається на всіх явищах суспільного життя, виявляється в політичній безвідповідальності, економічній безгосподарності, відсутності душевного такту, в підбурюванні міжнаціональних конфліктів, у злочинному ставленні до природи, в деградації стану особисті. Вихід з економічної, політичної і духовної кризи — в піднесенні культури всього народу і кожної людини, в наданні розвитку культури пріоритетного значення [4]. Гуманітарна культура базується на демократизації суспільства, гласності і свободі творчості, плюралізмі думок і повазі один до одного, заохоченні культурних контактів та взаєморозумінні національних культур, збереженні історичних пам'яток і розширенні обсягу культурної спадщини. У кожному новому поколінні обов'язково повинен збільшуватися культурний пласт, який складає основу духовного зростання і моральної стійкості. Це передбачає особливу увагу всіх країн до розвитку культури в будь-яких її аспектах — технічному і художньому, економічному і політичному, екологічному і моральному, філософському і релігійному; до формування духовних потреб, вміння вирішувати соціальні та культурні проблеми з гуманістичних позицій [5].

Розглядаючи культуру як світ утілених цінностей, слід зазначити, що культурологічні теорії є методологічним і теоретичним підґрунтям історичної, і не тільки, культурології. Теоретичні висновки часто ставали пророцтвом. Епоха Просвітництва заклала фундамент культурології і завдяки зусиллям багатьох дослідників можна відтворити історію світової, української культурологічної думки [6]. Дослідження історії культурології нині тільки

починаються, і в майбутньому вони значно розширяють горизонт гуманітарних наук і поглядів на культуру.

У загальній картині історії культури особливе значення приділяється культурогенезу, що здійснюється постійно, породжуючи нові компоненти культурних систем. Виділяються макро- і мікрорівні культурогенезу:

1) виникнення принципово нових культурних комплексів, які не мають аналогу в минулому чи в інших культурах;

2) модернізація вже існуючих форм, їх трансформація і адаптація до нових умов;

3) реанімація архаїчних форм, надання їм нового змісту.

Культурогенез дозволяє виявити реальну динаміку змін культури, окреслити змістовне поле новацій, їх взаємозв'язок з традиціями та культурною спадщиною, поліфункціональність та полісемантику культури, історичну зміну значень, змісту і символів, якими наділялися в історії явища культури [7]. Вивчення проблем культурогенезу як у масштабі людства, так і на рівні локальних регіональних культур може бути представлено особливим напрямом історичної культурології. Культурогенез надає можливість уявити топографію культури, визначити джерело і ареал поширення новацій [8].

Щодо історичної динаміки та діалектики культурних процесів, то, вивчаючи їх, можна простежити поширення культурних форм, історичної дифузії культури (міграція, діаспори, торговельні, наукові, військові, політичні, художні та ін. контакти), що сприяють перенесенню цінностей культури, змінюють спосіб життя, норми поведінки і спілкування. Всередині культурних систем виникають соціокультурні спільноти, які живуть згідно зі своїми уявленнями про культуру. Процес взаємовпливу цих груп неминуче приводить до зміни культурного середовища. Світові культурні контакти — закономірність культурно-історичного розвитку. В цьому контексті дуже важливі процеси культурно-історичної спадковості. В реальній історії процес спадковості неодноразово переривався, зникали цілі культурні пласти культури, руйнувалися пам'ятки та ін. Дослідження культурно-історичної спадковості дозволяє засвоїти культурну спадщину в максимальному обсязі [5].

Багатоманітність культур в історії людства висуває теоретичну проблему їх систематизації та класифікації. Визначення територіальних контурів і історичної динаміки світових цивілізацій надає можливість поглибленого аналізу культурних процесів у різних регіонах. Історична культурологія досліджує взаємовплив культур Сходу і Заходу, Півночі і Півдня як культурно-

історичних комплексів і спонукає до діалогу для проникнення в зміст і символи кожної культурної епохи [9]. Проте слід зазначити, що історія культури — це не «лавка із старожитностями», це — історія життя людей. Без «людського фактора» історія культури не має життя. Саме тому в історичній культурології велике значення надається антропології в її філософському, соціальному, історичному, психологічному аспектах. Розгляд людини в усій багатобарвності її переживань, почуттів, інтелектуального та емоційного напруження — важливий методологічний орієнтир та принцип історичної культурології. Важливою категорією є і поняття ментальності, оскільки воно виявляє особливості світосприйняття людей різних епох. Антропологічний підхід — методологічний принцип і основа історичної персоналогії [7].

Які тенденції спостерігаються нині в культурному просторі України? Україні належить особливе геополітичне положення у світі завдяки своїй історії, природним ресурсам, культурним досягненням, перспективному розвитку і реалізації творчих потенціалів. Вона багатоетнічна і багатонаціональна. У здійсненні цих намагань важливу роль відіграє спільність культурного простору. Було б неправильно не помічати нових позитивних тенденцій у культурному просторі України. Серед них слід назвати розвиток соціальної і економічної ініціативи, свободу друку і масових комунікацій, розширення міжнародних культурних контактів, можливість вільного відвідування різних країн, здобуття освіти за кордоном та ін. Ці контакти змінили ментальність сучасника, з його свідомості зник «образ ворога», виникло прагнення розуміння і толерантного ставлення до інших культур і народів. І це дуже великі зрушення в суспільній та індивідуальній думці і поведінці людей. Особливу роль у становленні національної самосвідомості мали публікації наукових праць, публіцистики, прози і поезії діячів культури української діаспори. Вони свідчать про відданість українським духовним цінностям. Поєднання двох течій значно збагатило культурний простір України. Дослідникам ще слід вивчити взаємовпливи цих потоків на культурний простір, долучити дану духовну спадщину до реального культурного процесу, системи освіти і наукової діяльності [11].

Культурний простір країни — це Будинок, який виконує в повсякденному помешканні людей сакральну функцію захисту, це відчуття родинної близькості людей, які його населяють. Можна назвати деякі моделі для опису специфіки організації життя в культурному просторі. Так, ідея культурного простору як домашнього вогнища є в усіх народів світу. І нині ця ідея близька багатьом: побудувати Будинок як універсальну будівлю нашого

мікро- і макрокосмосу. Будинок-фортеця — охорона культурного простору від зовнішніх впливів і зазіхань. У його основі закладено архетип ворога, який може принести негатив, це перегукується з ідею «залізної завіси». Будинок — буцигарня — життя в такому просторі загальмоване. У ньому наявні ієрархія та диктат сили. Людина в такому просторі відчуває безглуздість свого існування, вона безсильна і самотня. Будинок-вокзал виявляє своє ставлення до культурного простору як до тимчасового прикриття під час мандрів. У ньому людина перебуває, не живе повноцінним життям. Очікування змін і бажання покинути тимчасове сховище визначають душевний стан людини. Будинок-келія — своєрідна самотність. Створений простір спеціально відгалужений від зовнішнього світу. Його мешканці всі свої думки спрямовують на служіння ідеї особистого духовного вдосконалення, творчості, вони не переймаються проблемами, які існують поза їх помешканням. Будинок-чаша втілює намагання людей до максимального насичення простору корисними і недоречними речами. Мешканцям цього будинку властиві накопичення, намагання не відстати від інших, «бути, як усі», і при цьому повна відсутність турботи про духовне благополуччя, що робить будинок холодним тимчасовим сховищем. Будинок — як любов — найточніше відбиває найголовніше призначення культурного простору. Такий Будинок починають створювати з тих духовних цінностей, які забезпечують взаємне тяжіння людей. Цей будинок визначає весь спектр людських відносин. Він виявляє духовний потенціал людини і сприяє їх реалізації. Таким чином, культурний простір відбиває багато моделей Будинку. Будуючи його, слід мати на увазі перш за все як насиченість культурного простору цінностями, так і динаміку змін [7].

Поверховий прагматизм і вульгарний матеріалізм завдали значних збитків культурному простору України, викликавши поширення примітивізму і варварства.

Як висновок, культурний простір — національне надбання України, і кожний несе відповідальність за його збереження і розвиток. Подолання соціально-політичних бар'єрів, посилення культурних контактів можуть стати основою процесу інтеграції. Культура має колосальну привабливу енергію і силу згуртування людей. Вона дає радість особистого спілкування, розуміння культурних цінностей як необхідної умови людського буття [12]

Культурний простір може виконувати функцію збирача, здатного об'єднати і згуртувати націю, держави, усі соціальні сили. Але можлива й інша модель, коли він зменшує сили тяжіння між регіонами, роблячи їх відокремленими і замкнутими. Ця «розпо-

рошуюча» функція культури значно послаблює і гальмує можливість інтеграції народів, їх прагнення до взаєморозуміння. Процес соціального реформування та модернізації в Україні суттєво вплинув на стан і перспективи розвитку культури. Одні сфери розпалися; інші, втративши державну підтримку, мали «виживати» на свій страх і ризик; треті — набули нового статусу і пріоритету. Поки що складно передбачити весь спектр наслідків цих змін, їх вплив на ціннісні орієнтації людей, особливо молоді. Культура вийшла з жорсткого ідеологічного контролю, але потрапила в лещата фінансової залежності.

Динаміка культури набула імпульсу для реалізації плюралістичної моделі розвитку. Культурний простір органічно поєднує історичну спадковість, безперервність та дискретність. Він створений багатовіковою історичною діяльністю людини і нагадує Дерево життя, яке має глибоке коріння і гіллясту крону. У певному сенсі культурний простір подібний до природи, в якій багатоманітне поєднання безкінечне. Численність виявляється в усіх формах культури, навіть у мові, в якій переважають спільні поняття, словниковий запас та закони будови фрази, але при цьому існують численні діалекти, сленги, арго, не говорячи вже про змістовне різноманіття, інтонації та конотації. Поєднання загального й особливого, подібного й унікального є основою багатоманітності та багатолікості культурного простору.

Проте слід зазначити, при всій багатоманітності культурний простір має спільну конфігурацію, завдяки якій виконує своє призначення. Дискретність окремих регіонів вписується в загальний обсяг і архітектоніку культурного простору. Різноманіття зумовлена колоритом та унікальністю окремих місцевостей. Ізоляціонізм, як і уніфікація, також небезпечний, оскільки звужує сферу культурного простору, що завдає великої шкоди духовному розвитку народів і поколінь. Культурні контакти — живий і природний діалог культур, який здійснюється повсюдно та з різних приводів, адже його основою є взаємний інтерес до культури і намагання людей до розуміння та взаємодії [4]. І тому, щоб не було поділу культурного простору, великого значення набуває культурна політика, яка повинна будь-якими силами сприяти діалогу культур. Культурний простір у кожному регіоні (Північ, Південь, Захід, Схід) має свої центри, які мають і свій ареал впливу. Історично так відбулося, що м. Київ — центр православ'я, Матір міст руських, а Україна — центр східного слов'янства [13]. Київ склався як багатонаціональне, транзитне місто, Україна — транзитна та багатонаціональна, багатоетнічна країна, кожний етнос зробив свій внесок у розбудову як Києва, так і України.

Культурний простір формує тип міського мешканця і особливий стиль життя киянина: чутливість до класичного мистецтва, делікатність, віротерпимість, відсутність національної і соціальної зверхності, відчуття власної гідності і, щонайважливіше, віддана любов до міста. А це, коли відбуваються міграційні процеси, є стрижнем у збереженні самоідентичності культурного простору, історичних традицій у культурі, у збереженні пам'яток культури, котрі несамовито руйнуються. Ця руйнація відбувається під прикриттям інноваційних підходів до містобудування, економічною доцільністю, «європеїзацією» та ін. Насправді, це культурне невігластво і такі дії слід забороняти. Без культурної пам'яті не буде подальшого цивілізаційного розвитку.

Динамізм культурного простору властивий глобалізаційним процесам усіх рівнів і напрямів, виявляє хвилі культурних контактів. Уторгнення інших культур завжди супроводжується цілим комплексом змін. І через цілісність культури будь-які зміни спричиняють зміну способу мислення і способу життя, впливають на оточення, змінюють систему цінностей [14]. У такий час можлива ситуація, коли перевагу надавати новим цінностям, відтісняючи власну культуру на другий план, що призводить до втрати зв'язку з історичним корінням. Процес змін, які відбуваються при контакті двох чи більше культур, в американській культурній антропології називається акультурацією (Р. Лінтон, М. Мід, М. Херсковіц) [15]. В останні роки збільшилася кількість досліджень, які присвячені процесам «японізації», «русифікації», «європеїзації», «африканізації» та ін. Досліджувались форми запозичення і долучення до європейської чи американської культури, музики, скульптури, живопису інших народів, поступове розширення культурного простору і виникнення принципово нового культурного синтезу. Прикладом таких впливів можуть бути поширення джазу, техніки японської боротьби, індійської йоги та ін. [15].

Слід зазначити, що культурний простір перебуває в стадії «пульсації», це живий організм, який має свою «ауру» магнетичного тяжіння. І саме цим можна пояснити, що постійно люди відвідують пам'ятки культури, світові культурні центри. Культурний простір має «пористу» структуру, коли артефакти здатні піднятися в сучасні пласти культури і долучитися до культурного процесу. Шляхи їх піднесення і руху з глибини століть складно передбачувати і не піддаються раціональному поясненню. Так відбувається нині з езотеричними вченнями, містикією, астрологією, магією та ін. Вони виникли в стародавні епохи, а нині знову стали затребуваними, захопивши

ареал у культурному просторі сучасної цивілізації. Ставлення до культурного простору є важливою умовою у формуванні національної самосвідомості. Культурний простір має великі і ще повністю не розкриті можливості для посилення процесів інтеграції. У нових умовах модернізації суспільства формується принципово нова модель культурної політики, яка долає попередні стереотипи у взаємовідносинах центру і регіонів, стверджує партнерство і діалог, взаємну відповідальність за збереження культурної спадщини [4].

Відродження культури України залежить безпосередньо від ініціативи. Саме в регіонах визначаються найоптимальніші підходи до соціального та культурного проектування середовища, яке органічно пов'язане з традиціями й історичною пам'яттю.

Це дослідження може використовуватися в навчальному процесі і наукових дослідженнях з культурології та мистецтвознавства.

Список літератури

1. Андрущенко В. П. Духовний світ і культура сучасної української людини / В. П. Андрущенко // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Філософія. Політологія. Соціологія. Психологія. — К., 1994. — Вип. 5. — С. 3–11.
2. Баранівський В. Ф. Соціальна обумовленість духовно-ціннісних орієнтацій / В. Ф. Баранівський // Духовні орієнтири молоді: динаміка і формування. — К., 1994. — С. 62–80.
3. Гуревич П. С. Культурологія / П. С. Гуревич. — М. : Знание, 1999. — С. 47.
4. Диалог Тойнби-Икеда. Человек должен выбрать сам. — М. : ЛЕАН, 1998. — 448 с.
5. Ильин В. А. Постмодернизм / В. А. Ильин. — М., 1997. — С. 231.
6. Києво-Печерська Лавра — пам'ятка історії та культури. — К. : НКПІКЗ, 2006. — 426 с.
7. Кребер А. Избранное: Природа культуры / А. Кребер. — М., 2004. — С. 124.
8. Крымский С. Б. Контуры духовности: Новые контексты идентификации / С. Б. Крымский // Вопр. философии. — 1992. — №12. — С. 21–28.
9. Кучменко Е. М. Взаємовпливи Заходу і Сходу в контексті історії культури Європи і Америки (XVIII — XX ст.) / Е. М. Кучменко. — К. : Знання, 1999. — 185 с.
10. Кучменко Е. М. Інтересвітні аспекти глобально-культурологічних проблем цивілізації у контексті формування громадянського суспільства / Е. М. Кучменко, Б. А. Кучменко // Післядипломна освіта. — 2008. — №12. — С. 3–7.
11. Кучменко Е. М. Культурологія / Е. М. Кучменко, Б. А. Кучменко. — К., 2006. — 148 с.

12. Кучменко Е. М. Духовна спадщина як історико-культурний і соціально-політичний вимір / Е. М. Кучменко, Б. А. Кучменко, В. В. Михайлюк. — К., 2004. — 236 с.
13. Теория культуры : учеб. пособ. / под ред. С. Н. Иконниковой, В. П. Большакова. — СПб. : Питер, 2008. — С. 436, 462.
14. Шейко В. М. Поняття «культура» як феномен суспільства / В. М. Шейко // Вісн. Київ. нац. ун-ту культури і мистецтв. Сер. Історія. — К., 2000. — Вип. 2. — С. 116–125.
15. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ — початок ХХІ ст.) / В. М. Шейко, Ю. П. Богущкий. — К. : Генеза, 2005. — 592 с.

Надійшла до редколегії 31.03.2010 р.